

ПСИХІЧНА НЕДОТОРКАНИСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ ТА ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА

Олександр Миколайович ХРАМЦОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
<https://orcid.org/0000-0003-0137-2626>*

Із змісту ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України випливає, що його основними завданнями є: 1) правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства; 2) запобігання кримінальним правопорушенням. Таким чином, норми законодавства про кримінальну відповідальність охороняють лише найважливіші, найбільш цінні об'єкти. Охорона менш важливих об'єктів здійснюється нормами інших галузей права (адміністративного, цивільного, трудового тощо).

Ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. В свою чергу, ст. 29 Основного закону України встановлює, що кожна людина має право на свободу і особисту недоторканність.

Право на особисту недоторканність є суб'єктивним правом людини. В теорії держави та права суб'єктивне право – це гарантована державою міра можливої, дозволеної поведінки особистості, головний елемент її конституційного статусу. Серед науковців немає єдності думок щодо сутності і змісту права людини на особисту недоторканність. Так Олійник В.С. зазначає, що право на особисту недоторканність є гарантованою державою і закріпленою в Конституції та поточному законодавстві природною можливістю кожного діяти чи утримуватися від дій за власною волею, не порушуючи при цьому прав та свобод інших осіб і користуватися особистою недоторканністю [1, с.11]. Овадюк Г. під особистою недоторканністю розуміє особисту безпеку людини, яка гарантується державою і полягає в недопущенні, припиненні і караності посягань членів суспільства або посадових осіб держави на життя, здоров'я, тілесну недоторканність, статеву свободу, честь та гідність, нормальну течію психічних процесів тощо. В цьому визначенні автор виділяє наступні види особистої недоторканності: фізична, моральна, психічна та індивідуальна [2].

Слід зазначити, що право на недоторканність людини (фізичної особи) характеризується двома складовими: правом на фізичну недоторканність і правом на психічну недоторканність. Є неприпустимим обмежувати право людини на недоторканність лише правом на фізичну недоторканність. Порушення права на фізичну недоторканність призводить до нанесення шкоди життю, здоров'ю людини або створює загрозу спричинення такої шкоди у різних сферах життєдіяльності останньої. Порушення права на психічну недо-

торканність може також призводити до смерті людини, нанесення їй фізичної шкоди, нанесення різних видів психічної шкоди, впливу на її свідомість тощо. Нами підтримується позиція Рудинського Ф.М., який зазначає, що термін «недоторканність» виражає неприпустимість неправомірного насильства в демократичній державі. Дослідник виділяє три види недоторканності: фізичну (життя, здоров'я), моральну (честь та гідність), духовну (можливість на підставі свободи волевиявлення розпоряджатися своїми вчинками, не бути підданим незаконному примусу [3, с.213].

Петрухін І.А. розглядає особисту недоторканність як інститут конституційного права, до якого відноситься право на життя, здоров'я, «тілесну» недоторканність, статеву свободу та їх захист державою, право людини на честь і гідність, духовну свободу, психічну недоторканність, індивідуальну свободу[4, с. 37]. Таким чином, особиста недоторканність як право людини має декілька складових: фізичну, психічну, духовну, моральну та інші види недоторканності. Як справедливо зазначають Левендаренко О.О та Бутенко С.Ю. особиста недоторканність має компонентну структуру, кожний елемент якої перебуває у нерозривному зв'язку з особистістю [5, с. 107].

Зміст природного права людини на фізичну та психічну недоторканність характеризується трьома взаємопов'язаними елементами. Їх ще називають можливості-правомочності. До них відноситься: 1) право на позитивні дії, тобто право користуватися й розпоряджатися своїм тілом, окремими його органами і тканинами, право вільно здійснювати вчинки відповідно до власної свідомості та волі; 2) право вимагати від інших суб'єктів виконання їх юридичного обов'язку не втручатися в фізичну та психічну складову особи без її дозволу, не допускати будь-якого негативного фізичного та психічного впливу на людину; 3) право на державний захист у різних формах (в тому числі і кримінально-правовими засобами) від неправомірних посягань на фізичну та психічну складову особи. Тільки разом ці елементи створюють суб'єктивне право на особисту недоторканність людини.

Ще одним важливим питанням є розмежування понять «особиста недоторканність» і «право на особисту недоторканність». Часто їх використовують як синоніми. Але ці поняття не є тотожними. Нами підтримується позиція Патюліна В.А., який зазначає, що «особиста недоторканність» - це фактичний стан, а «право на особисту недоторканність» - це право громадянина на державний захист його особистості від незаконних посягань, а також з обов'язком державних органів захищати особу від неправомірних посягань. Необхідно також розрізняти обмеження особистої недоторканності (зокрема обмеження особи вільно розпоряджатись собою) та порушення права недоторканності особистості[6, с. 15].

Виходячи з викладеного, право людини на особисту психічну недоторканність – це суб'єктивне, особисте, немайнове право людини на забезпечення недоторканності природного протікання психічних (інтелектуальних, волевих та емоційних) процесів від негативних протиправних впливів з боку інших осіб. Найбільш небезпечні і протиправні впливи на психічну недоторканність визнаються кримінально караними діями.

Слід зазначити, що право на особисту недоторканність достатньо захищено нормами законодавства про кримінальну відповідальність. Але це в більшості випадків стосується саме права на фізичну недоторканність. Психіч-

на недоторканність людини захищається законодавством про кримінальну відповідальність недостатньо.

Що ж стосується фактичного стану захищеності особистої недоторканості, то з цим в країні існують серйозні проблеми. Але така ситуація залежить не стільки від законодавства, а скільки від діяльності правоохоронних, судових та інших державних органів.

Список використаних джерел:

1. Олійник В.С. Конституційне право людини на особисту недоторканість і його забезпечення органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид наук: 12.00.08. Київ, 2006. 20 с.
2. Овадюк Г. Понятие неприкосновенности личности и его конституционно-правовая характеристика. URL: <http://www.law-n-life.ru.arh91/Ovadjuk.doc>(дата звернення 25.11.2021).
3. Рудинский Ф.М. Наука прав человека и проблемы конституционного права (труды разных лет). Москва: ТФ «Мир», 2006. 1234 с.
4. Петрухин И.А. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение: Общая концепция. Неприкосновенность личности: монография. Москва: Наука, 1985. 239 с.
5. Левендаренко О.О., Бутенко С.Ю. Сутність особистої недоторканості особи в кримінальному процесі України та рішеннях Європейського суду з прав людини. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011. № 2. С. 105-111.
6. Патюлин В.А. Неприкосновенность личности как правовой институт. *Советское государство и право*. 1973. № 11. С. 11-17.